

'Pryglyk en verwonderlyk'

Utrechts stadhuis en Stadhuisbrug, geschilderd door Jan van der Heyden

Jan van der Heyden, Stadhuis en Stadhuisbrug te Utrecht, circa 1700

Utrecht, Stadhuis (bruikleen van de Stichting K.F. Hein Fonds)

onder op het doek het monogram 'VDH' voorkomt. Dat monogram is inderdaad ook duidelijk zichtbaar en bovendien ook origineel. Het verbaast nogal dat Zeno Kolks, die het schilderij catalogiseerde, dat monogram niet nader heeft bestudeerd. Het authentieke monogram is namelijk onmiskenbaar dat van de schilder Jan van der Heyden. Zijn stijl verschilt bovendien nogal van die van Storck en al in 1959 noemt Van Luttervelt Van der Heyden 'de veel begaafdere stadsgenoot' van Johannes en Abraham Storck. Extra vreemd is dat de Kolks zich kennelijk niet verdiept heeft in de eigendoms geschiedenis van het schilderij. Het bewuste doek kwam namelijk op de veiling van 28-29 mei 1969 in het Palais des Congres te Versailles onder nummer 202 onder de hamer onder de correcte naam van de schilder Jan van de Heyden!

Deftige Amsterdamse burger

Jan van der Heyden werd op 5 maart 1637 te Gorinchem geboren als derde kind van Jan Goris Claesz. en Neeltje Jansdr. Munster. De familie, die doopsgezind was, gebruikte toen nog niet de achternaam Van der Heyden. Het huwelijk tussen Jan Goris Claesz. en Neeltje Jansdr. Munster vond te Utrecht plaats op 3 september 1631. De eerste twee van hun acht kinderen werden ook in de Domstad geboren. Vijf - onder wie Jan van der Heyden - zagen het levenslicht in Gorinchem, een in Amsterdam.

Sinds enige tijd hangt in de hal van het Utrechts stadhuis een schilderij dat de gevel van datzelfde complex laat zien vóór het in 1824-1826 werd verbouwd. Niet Abraham Storck, zoals de veilingcatalogus vermeldde, maar Jan van der Heyden blijkt dit doek te hebben geschilderd.

JOS DE MEYERE

Op 6 november 2001 werd bij Sotheby's te Amsterdam onder nummer 76 een schilderij geveild met de voorstelling van

het Utrechtse stadhuis zoals het er rond 1700 uitzag. Het schilderij werd gepresenteerd als werk van Abraham Storck. In de toelichting in de veilingcatalogus werd echter vermeld dat rechts-

In 1646 liet Jans vader zich te Amsterdam inschrijven als graanhandelaar. Voorheen bezat hij een oliemolen en later was hij actief als makelaar. Hij overleed in 1651. Vijf jaar later huurde Jan van der Heyden met zijn moeder en zijn oudste broer een huis aan de Dam. Vanaf 1 mei 1657 waren ze daar waarschijnlijk apart actief met handel of bedrijf. Goris maakte en verkocht er in ieder geval spiegels.

Op 26 juni 1661 huwde Jan van der Heyden te Amsterdam met de zes jaar oudere, uit Utrecht afkomstige Sara ter Hiel. Twee broers van Jan trouwden respectievelijk in 1660 en 1664 met zusters van Sara.

Vanaf 1681 woonde Jan van der Heyden in de Amsterdamse Koestraat. Hij had daar in 1679 grond gekocht en liet er een woonhuis en een brandspuitenfabriek bouwen. Jan van der Heyden stierf in zijn woning op 28 maart 1712. Zijn vrouw overleed kort daarna, op 16 april. Het echtpaar Van der Heyden behoorde tot de deftige Amsterdamse burgerij.

Uitvinder van de brandspuit

Bij zijn huwelijk in 1661 gaf Jan van der Heyden op dat hij schilder was. Zijn vroegst gedateerde schilderij stamt echter, voor zover dat althans is na te gaan, uit 1664. Ondanks het feit dat Jan van der Heyden zich officieel als schilder liet registreren, beoefende hij dat vak toch kennelijk niet als hoofdvak. Bij zijn overlijden bevonden zich nog meer dan zeventig door hem vervaardigde schilderijen in zijn woning. Het lijkt er op dat hij niet veel werk verkocht. Om den brode hoefde hij dat in elk geval niet te doen. Bij wie hij het schil-

dersvak leerde is onbekend.

Jan van der Heyden geniet meer bekendheid als uitvinder van de brandspuit dan als schilder, ondanks het feit dat hij in die laatste hoedanigheid een niet onbelangrijke plaats inneemt in de geschiedenis van de Nederlandse schilderkunst.

In zijn dagelijkse werkzaamheden werkte Jan van der Heyden nauw samen met zijn broer Nicolaes. Samen ontwikkelden ze in 1668 een scheprad om vlot grote partijen water te transporteren. Drie jaar later kregen ze octrooi op hun scheprad evenals op de pomp die brandspuiten voorzag van water. In 1673 werden ze door het Amsterdams stadsbestuur benoemd tot opzichters van het materiaal van de brandweer, inclusief de brandspuiten. Zij reorganiseerden dat bedrijf en gingen daar, wat nogal voor de hand ligt, gebruik maken van de apparaten die ze zelf ontwikkeld hadden. In 1677 verwierven ze octrooi op de slangenbrandspuit die ze gefabriceerd hadden.

Na het overlijden van Nicolaes van de Heyden werd hij in zijn functies in de stad Amsterdam opgevolgd door de oudste zoon van Jan van der Heyden, Jan junior. Vader en zoon werkten nauw samen en in 1690 gaven een imposant brandspuitenboek uit. In of rond 1692 droeg Jan van der Heyden de officiële functies die hij in Amsterdam bekleedde over aan Jan junior.

Topografisch werk

Als schilder hield Jan van der Heyden zich voornamelijk bezig met topografie. Van zijn bewaard gebleven werk vallen er

ongeveer 120 onder die categorie, terwijl de overige ongeveer 90 schilderijen vooral landschappen en stillevens tonen. Toen Van der Heyden de 70 gepasseerd was, legde hij zich voornamelijk toe op interieurs met stillevens. Ook in zijn tekeningen komt topografie aan bod, maar ook andere genres, zoals portretten.

Een kwart van zijn topografische schilderijen zijn voorstellingen van Amsterdam. Voor het overige zijn het taferelen van Haarlem, Delft, Veere, Den Haag - onder meer enkele malen Huis ten Bosch -, langs de Vecht en, zoals het hier gepresenteerde schilderij duidelijk maakt, Utrecht. Daarnaast staat ook een aantal topografische schilderijen van buitenlandse locaties. Behalve naar Brussel ging zijn aandacht vooral uit naar Duitsland: Xanten, Emmerich, Kleve, Düsseldorf en Keulen. De echtgenote van Jan van der Heyden had verwanten in die contreien, waar het echtpaar Van der Heyden regelmatig op bezoek ging.

Het stadhuis geschilderd

Zowel de familie van Jan van der Heyden als die van zijn vrouw hadden banden met Utrecht. In zijn schilderkunstige oeuvre heeft de Domstad, voor zover nu bekend, geen rol gespeeld, met uitzondering van het schilderij met de voorstelling van het stadhuis. Wat de aanleiding was om dit tafereel te schilderen, wie de eventuele opdrachtgever was, voor wie of wat het bestemd was, blijven open vragen.

Vanaf de 12e eeuw kwam de Utrechtse raad (die uit en door

Adriaen Honich, *Stadhuis en Stadhuisbrug te Utrecht, 1663*
Utrecht, Centraal Museum

burgers werd gekozen) met de oudermannen (de gekozen leiders van de gilden) samen in het zogenaamde Schoonhuis. Dat eigenlijke raadhuis lag aan de Masegast, een steegje tussen de Steenweg en de Oudegracht. Het Utrechtse stadsbestuur bestond echter niet alleen uit de raad. Naast de raad waren er ook schepenen, die door de landsheer werden aangesteld. Zij kozen één van de twee burgemeesters; de raad koos de andere. Vanaf 1178 zetelden de schepenen in het 'Stadtrechtshuys', dat aan het Buurkerkhof lag, ten westen van de Buurkerk. In 1343 verhuisden de schepenen naar het huis Hasenberch aan de Oudegracht. In diezelfde periode werd het pleintje vóór het nieuwe onderkomen van de schepenen de 'Plaetse' genoemd. In werkelijkheid gaat

het om een brug over de Oudegracht, of beter gezegd: om twee bruggen (Broodbrug en Huidenbrug), die tot één brug (Stadhuisbrug) werden verbonden.

De raad bleef nog geruime tijd vergaderen in 'der stad raedthuis', in de Masegast. Karel V besloot in 1528 dat de Utrechtse raad en schepenen in één gebouw zouden worden ondergebracht. Om die reden werden in 1537 de naast het huis Hasenberch gelegen huizen Groot- en Klein Lichtenberch aangekocht. In 1546 werden de drie panden door stadsarchitect Willem van Noort verbouwd. De gevel van Hasenberch werd geheel in Renaissance-stijl uitgevoerd, maar aan de gevels van Groot- en Klein Lichtenberch veranderde weinig. Slechts de toegang werd verbouwd en er werd een

balkon aangebouwd. Het torentje op Hasenberch, met uurwerk en carillon, werd in 1582 geplaatst. In deze toestand werd het Utrechtse stadhuis omstreeks 1700 geschilderd door Jan van der Heyden.

Centraal op Van der Heydens schilderij staat het huis Hasenberch, met rechts daarvan een doorkijk op het Oudkerkhof. Geheel rechts is nog een gedeelte van het hoekhuis Oudkerkhof-Vismarkt weergegeven. Links van Hasenberch de huizen Groot- en Klein Lichtenberch. Aan de linkerrand van het schilderij is nog net iets te zien van het huis De Gulden Arend. Op het plein voor het stadhuiscomplex, 'die Plaetse', is de windroos te zien die daar in sierstenen in het plaveisel is gelegd.

Sfeervolle entourage

Opvallend in de schilderijen van Jan van der Heyden is de gedetailleerde uitwerking, op het priegelige af. Dat betekent overigens niet dat die minutieus geschilderde details een exacte weergave zijn van de bestaande situatie. Fantasie en idealisering, maar ook het creëren van een sfeervolle entourage spelen een rol. In dit verband is het interessant om te lezen wat de schilder en kunstenaarsbiograaf Arnoldus Houbraken schrijft in diens *De Grootte Schouburgh* (Den Haag 17532, 80-82): 'want hy gewoon was, alles naar 't leven af te teekenen, om het naderhand op paneel te brengen, 't welk hy dan zoodanig uitvoerig bewerkte, dat zyns gelyk in uitvoerig schilderen, maar zelden gezien is: want hy schilderde ider steentje in de gebouwen, zoo wel die op den voor-

grond stonden, als die hy in afstand vertoonde, zelf zoo, dat men de kalk tusschen de groeven der zelve duidelyk kon zien; en wel zoo dat het geen hinder aan het werk deed, of eenige hardigheid veroorzaakte, wanneer men de stukken met een generaal oog in wat afstand beschoude. Daar by nam hy ook de vermindering der steenen, naar mate van de verkleining der gebouwen in agt. Waar omtrent men nu nog geloof, dat hy een byzondere kunstgreep, of middel heeft uitgevonden gehad, om dat het aan allen die het gebruik van 't penceel kennen, onmogelyk schynt dat het op de gewone wyze van schilderen geschieden kan. Dog het zy daar meê zoo 't wil, 't is pryslyk en verwonderlyk.'

Een ander stadhuis-schilderij

Het is interessant om het schilderij van Jan van der Heyden te vergelijken met een verwante voorstelling die door de Utrechtse kunstenaar Adriaen Honich werd geschilderd. Honich werd blijkens de Utrechtse stadsrekeningen van 1662-1663 betaald voor zijn schilderij dat bestemd was voor de Raadkamer van het stadhuis. De kunstenaar was toen ongeveer 19 jaar.

Adriaen Honich is, ondanks de matige artistieke kwaliteit van zijn werk, gedetailleerder te werk gegaan dan de veel vlotter, maar minder precies schilderende Jan van der Heyden. Waar Van der Heyden het in elk geval wint van Honich, is in de weergave van verhoudingen, ruimte en perspectief. Waar Van der Heyden ook sterker in is, is de wijze waarop hij op geraffineerde manier hier en daar

een kleurrijk accent weet te leggen. Mede daardoor laat hij het statige en statische van de architectuur contrasteren met de mensen rondom het stadhuis die levendigheid en dynamiek in het schilderij brengen. Overigens is in deze context ook het lichtspel boeiend. Te oordelen naar de schaduwvlakken op het schilderij zit de zon in het westen. Dat draagt er in hoge mate toe bij om de voorgevel van het stadhuis in het volle licht en daarmee tegelijk in zijn volle glorie weer te geven. De bewolkte hemel en de schaduwstrook op de voorgrond dragen op hun beurt hun steentje bij aan het theatrale effect.

Schilderij in stadhuis

De huidige directie van het Utrechts Centraal Museum geeft geen prioriteit aan het verwerven van topografische schilderijen. Daardoor was het aankopen van Jan van der Heydens 'De Stadhuisbrug met het Stadhuis te Utrecht' voor de historische collectie van de stad Utrecht niet aan de orde.

Enkele Utrechtse (kunst)historici wierpen zich in de ring om desondanks het schilderij voor Utrecht te verwerven. Dat is gelukt: de Stichting K.F. Hein Fonds kocht het schilderij aan. Bovendien liet deze stichting het schilderij op deskundige wijze restaureren door een expert op dat gebied, Peter Dik te Laren. Daarmee was de kous niet af. De Stichting K.F. Hein Fonds gaf het schilderij in langdurig bruikleen aan de stadhuis: een grootse geste. Daar hangt het nu in de hal, waar iedereen die dat wil deze aanwinst van het Utrechts kunstpatrimonium kan

bekijken en bestuderen.

Jos de Meyere is kunsthistoricus en directeur van het Nederlands Waterleidingmuseum te Utrecht.

Literatuur

- Catalogus *Brand in de 17e eeuw* (Delft, Stedelijk Museum Het Prinsenhof 1976-1977)
- Catalogus *Jan van der Heyden* (Amsterdam, Amsterdams Historisch Museum en Sint Anthonies Waag, 1937)
- P. Greven in *Kindlers Malerei Lexikon* deel 6 (München/Zürich 1976) 75-77
- B. Haak, *Hollandse schilders in de Gouden Eeuw* (Amsterdam 1984)
- R. van Luttervelt, 'Een schilderij van Johannes en Abraham Storck', in: *Oud Holland* (1959) 21
- J. de Meyere, *Utrecht op schilderijen* (Utrecht 1988)
- L. de Vries, *Jan van der Heyden* (Amsterdam 1984)